

NOVES VIES A LA INVESTIGACIÓ EN MATÈRIA DE COMUNICACIÓ

Niklas Luhmann

No sóc un investigador expert en matèria de comunicació; no és aquest el camp en el qual treballa normalment i, en conseqüència, els meus coneixements sobre el tema són limitats. No puc donar el punt de vista ni emetre el judici de l'observador que participa en la investigació. El meu interès es centra més aviat en l'abstracció teòrica, en part utilitzant material que forma part de la sociologia o fins i tot de les ciències socials, com per exemple sistemes generals de teoria cibernètica o teories sobre les idees d'informació i comunicació.

Però el meu interès principal és escriure una teoria de la societat com a sistema «inabastable», com a sistema mundial, el sistema social més desenvolupat i més complex del món actual. Quan intentava combinar d'una banda les relacions interdisciplinàries en el desenvolupament científic i d'altra banda una teoria específicament sociològica de la societat moderna, em vaig adonar que el concepte de comunicació ocupava un lloc central. En sociologia això no és gaire comú. Normalment, la sociologia utilitza la investigació empírica, sense parar gaire atenció a temes conceptuals fonamentals: projectes d'investigació sobre l'impacte televisiu, sobre l'evolució de la SIDA, les escoles dels barris marginals o altres temes. O és una por que té el seu origen en els clàssics: Max Weber i la resta.

En aquest marc tan comú d'investigació sociològica, el concepte d'acció és considerat el concepte fonamental. La meua proposta és de canviar aquesta posició teòrica de l'acció i substituir-la per la comunicació. Però la sociologia actual no accepta aquesta posició teòrica; mentre que l'oposició acció-sistema és un tema molt debatut, no es parla tant de l'oposició acció-comunicació. El debat sobre l'acció oposada al sistema té dos paradigmes diferents, la qual cosa no té gaire lògica, ja que els conceptes es situen a nivells diferents. L'acció és l'operació elemental, per dir-ho així, la unitat d'acte de l'esdeveniment a partir del qual es construeix alguna cosa. I «aquesta cosa», evidentment, és el sistema. Per tant, l'oposició acció-sistema és il·lògica; en comptes d'aquesta, jo proposo debatre l'oposició acció-comunicació. Això significaria que la investigació en matèria de comunicació no és només una de tantes especialitats, sinó que la investigació en

matèria de comunicació és sociologia. La sociologia tracta i parla de la comunicació, comunica comunicació, i, per tant, en aquest sentit, es confon en el seu objecte, parla de parlar, o sigui, parla d'ella mateixa. Així doncs, des d'aquest punt de vista, amb la idea d'autoreferència en primer lloc, el mètode específic acut metodològicament a la crida de la investigació sociològica. Parlar de parlar també és un problema filosòfic i lingüístic. La lingüística moderna posterior a Wittgenstein té plena consciència d'aquesta mena d'embolic en el seu propi objecte.

De nou en aquesta línia, la lingüística i la investigació en matèria de comunicació influeixen en els sistemes teòrics generals i la qüestió metodològica sobre com tractar l'autoreferència. A les ciències socials clàssiques, l'investigador es considera exterior a l'objecte, és a dir, l'objecte que investiga és la televisió, l'acció política, les eleccions, les escoles, etc. sense trobar-se a dins de l'escola ni entre l'electorat, sinó situant-s'hi des de fora. Els problemes metodològics canvien tan aviat com un s'adona que forma part del seu propi objecte. I, en aquest nivell general, augmenta l'interès, no per la sociologia, sinó pel desenvolupament científic general per tal d'incloure les operacions autoreferencials dins la metodologia científica legítima. I en aquest nivell general hi ha una dissensió entre punts de vista lògics o epistemològics. Segons la meua opinió, aquest és el canvi més important en les ciències socials actuals, incloent-hi l'autoreferència.

Això té relació amb el concepte de comunicació, ja que, des del punt de vista de l'acció, no podem considerar sempre que la nostra acció és externa al públic, nosaltres actuem sobre el públic, fem alguna cosa i allà hi ha el públic, o els amics, o qui sigui, actuem en alguna cosa i som fora d'ells; tot i que la podem calcular, mai no hi som a dintre. Quan canviem l'acció per la comunicació, contribuïm a una operació que inclou el públic, perquè inclou l'enteniment. La comunicació només és perfecta si una acció o unes paraules informen algú que les entén o no les entén, però que, com a mínim, té l'oportunitat de continuar la comunicació, i en aquest sentit, tots, les persones, els individus que contribueixen a la comunicació, es veuen captivats per un sistema que és independent a ells però que inclou les seves pròpies contribucions, tant si es tracta d'un contribuent passiu com actiu. Hem de comprendre i de continuar la comunicació. La importància de tot això rau en el fet que el paradigma de canvi d'acció a comunicació implica un canvi metodològic en el panorama de les ciències socials en general i fa que sigui inevitable incloure-hi relacions d'autoreferència, les quals inclouen les nostres operacions dins el nostre objecte.

Darrerament, en aquest nivell tan general, hi ha un interès creixent per les tautologies, les paradoxes i molts valors lògics que no només necessiten dir que alguna cosa és o no és —el seu problema ontològic—, sinó que no hi ha una tercera possibilitat. Però, tan aviat com hi incloem la comunicació, tenim un tercer valor que és alguna cosa o la negació d'alguna cosa, i, com a mínim, hi ha comunicació sobre si hi ha alguna cosa o la negació d'alguna cosa. En aquest nivell metodològic, és necessari canviar de lògica, i es tendeix a adaptar la lògica hegeliana i la dialèctica per a aquest tipus d'operació.

En relació amb aquesta orientació, hi ha també una teoria que ha rebut el nom de cibernètica de «segon ordre», que no fa referència a la cibernètica del sistema

observat, de l'objecte, sinó del sistema observador: els sistemes que observen sistemes. Precisament a això fa al·lusió el curiós títol del llibre de Hans von Fusters *Observing Systems*, amb el doble sentit de l'anglès de «fer sistemes observants» i «ésser i observar sistemes».

En aquesta teoria dels sistemes observants no es té en compte el fet que l'observador veu coses que l'observat no veu. Un cop més, segons les idees tradicionals sobre teoria epistemològica de coneixement metodològic, observadors diferents s'enfronten amb la mateixa realitat, contemplen el mateix món, la comunicació té lloc entre dos subjectes i ambdós han de lluitar per tal d'aconseguir un consens sobre el mateix món. En canvi, en la cibernètica de segon ordre, els observadors observen els observadors i veuen allò que els altres veuen i no poden veure allò que els altres no poden veure. Tot i que són conscients que no ho veuen tot, també tenen un punt feble. Així, per exemple, jo veig que vostès no veuen alguna cosa, vostès tenen una predisposició ideològica, tots vostès es dediquen a la investigació sobre la comunicació, per tant no veuen alguna cosa que altra gent podria veure i han d'inferir què constitueix aquesta mateixa cosa per a vostès mateixos.

També hi ha una revolució epistemològica per primera vegada, una tradició que sempre havia quedat fora de les novel·les dels segles XVIII i XIX, segons la qual el lector podia veure allò que l'heroi no podia pas veure. Marx, per exemple, és capaç de descriure allò que els capitalistes no poden veure i Freud pot veure allò que els seus clients són incapaços de veure: l'inconscient. Per tant, la tendència metodològica és donar a aquesta mena de tradició, que no és ben bé científica, sinó paracientífica, des de la novel·la fins a la crítica econòmica o a la psicoanàlisi, un estatus reconegut dintre de la metodologia científica. Així doncs, jo mateix em sento fascinat per aquesta mena de canvis paradigmàtics o de revolució del panorama científic, i vull fer servir aquest tipus de material per desenvolupar una teoria sobre la societat moderna. Però no estic gaire interessat en aquesta informació; el meu interès oscil·la entre diferents temors per la investigació concreta i aprofundida; no sóc un investigador expert en comunicació a l'estil clàssic, però crec que aquesta especialitat canviarà tan aviat com la sociologia esdevingui una ciència de la comunicació. Jo crec que això és necessari, perquè la comunicació és l'única operació social genuïna. Al cap i la fi l'acció és sempre personal, mentre que la comunicació és social.

L'operació contínua de la comunicació sense comunicació, que continua l'elaboració de la informació en el sistema comunicatiu, sempre és social. Des de la nostra acció, tenim una posició extrasocial que no és una entitat social, sinó una unitat psíquica col·lectiva. Així doncs, el pas de la investigació de la comunicació a la investigació de l'acció requereix un nou paradigma teòric en matèria d'investigació sociològica i, pel mateix motiu, cal relacionar la investigació de la comunicació amb un paradigma sociològic general. Això voldria dir que la comunicació ja no podria ser considerada com una acció que té uns efectes determinats, sinó com una realitat emergent que dona origen a un nou tipus de sistema social.

El que jo pretenia ahir era posar en relleu les conseqüències d'aquest canvi, per tal que l'opinió pública se'n pugui fer una idea. L'opinió pública és un camp especial en el qual la comunicació processa la comunicació i els sistemes de cossos psíquics individuals són compromesos en sistemes ambientals. No pertanyen a l'opinió pública, hi contribueixen, són una «parella estructural», la qual cosa vol dir que la seva presència és necessària, però el que es comunica no és determinat. El que dic ara depèn d'allò que he dit abans. Però no gaire de la meua estructura psíquica individual, sinó més aviat al contrari. La meua personalitat és formada per tot allò que he dit durant la meua vida fins ara. Totes les comunicacions a què m'he vist empès han socialitzat el meu ego, l'estructura de la meua personalitat.

Així doncs, l'opinió pública no és pas una col·lecció d'opinions individuals en el sentit de costums, memòries, estructures psíquiques i tot això, sinó més aviat un tipus especial de comunicació pública que jo intento desenvolupar establint una distinció entre significat i forma, però no vull repetir això. Només m'agradaria afegir que tinc dificultats a l'hora de fer un informe sobre l'estat actual de la investigació en matèria de comunicació. Aquest tema no m'interessa gaire, ja que crec que hi ha algunes nocions fonamentals que s'han de canviar. Per exemple, en un sentit general, s'ha de canviar l'acció per la comunicació. No pas per una acció comunicativa, sinó per la comunicació com a unitat emergent, emergent de la informació, de les paraules, i comprensible o no comprensible.

Això implicaria que s'hauria de renunciar a la idea que la comunicació transporta alguna cosa. Si desenvolupem una teoria amb l'acció com a element central, tindrem un actor i, posteriorment, un efecte en un altre actor. La informació es transmet d'un actor a l'altre, i l'efecte de la informació també és transmès d'un actor a l'altre. Aquesta situació ja és perillosa, perquè la informació és una selecció d'un repertori, una llista de possibilitats, i se suposa que la llista de possibilitats ha de ser idèntica. Com si escollim la lletra «A» de l'alfabet. La comunicació pressuposa que l'alfabet és el mateix als dos extrems, que l'alfabet té 28 lletres. O si s'hagués de pagar alguna cosa, si la informació costés 1.000 pessetes, el preu seria el mateix per a l'emissor i per al receptor. Però si al concepte d'informació hi afegim el de selecció, aleshores no podem transportar la informació, perquè es pressuposa que una part ja és a l'altra banda. Per tant, tota la idea de transport ha de ser abandonada, i existeix una tendència, de la qual Gregory Begson és precursor, i que ja no utilitza la idea del transport de la comunicació com un canvi d'acció, sinó la idea d'una realitat emergent que opera en el seu interior i estimula una comunicació posterior.

Crec que si s'accepta això com a camp de treball, així com la teoria sobre l'opinió pública, el tema central de la conferència d'ahir¹ ha de ser el canvi. I totes les idees sobre la premsa, la ràdio i els mitjans en general s'han de centrar en el canvi. Al Departament de Planificació Comunicativa de la Universitat alemanya de Bielefeld tenim la idea que la planificació ha de ser canvi, perquè s'està convertint

¹ Es refereix a «Complexitat social i opinió pública» publicat a *Periodística* n. 1, Societat Catalana de Comunicació, Barcelona, 1989.

en un element central de la teoria de la societat, i als mitjans impresos, així com a la televisió, la qüestió és fer una planificació amb intencions comunicatives. La comunicació ja no és una realitat física, sinó una realitat social. Per això, els meus interessos no es centren en aquest camp. Acabo de publicar un llibre sobre economia i estic preparant un llibre de ciència utilitzant aquests conceptes; així doncs, la meua teoria no ha seguit els camins de la investigació clàssica, encara que hi veig possibilitats.